יאיר שחור

כפיית הבעל למזונות אשתו

ראשי פרקים

א. מקור הדין.
ב. כפיית הבעל לעבוד לפרנסת אשתו.
ג. באור במחלוקת ר״ת ור״א.
ד. מחלוקת ר״ת ור״א ביחס למחלוקת הרמב״ם ור׳ ירוחם.
ה. סכום ומסקנות להלכה.

א. מקור הדין

איתא בגמרא:[1] ״אמר רב האומר איני זן ואיני מפרנס יוציא ויתן כתובה. אזל ר׳ אלעזר אמרה לשמעתא קמיה דשמואל. אמר אכסוה שערין לאלעזר (=לשון דחיה), עד שכופין אותו להוציא יכפוהו לזון. ורב־אין אדם דר עם נחש בכפיפה. כי סליק ר׳ זירא אשכחיה לר׳ בנימין בר יפת דיתיב וקאמר לה משמיה דר׳ יוחנן. א״ל, על דא אכסוה שערין לאלעזר בבבל״.

הריטב״א כתב על מחלוקת זו, דאם אין מוצאים לו במה להתפרנס, או שמצאנו, אך הוא אינו רוצה להתפרנס, גם שמואל מודה דכופין אותו להוציא. שכן כך מדוייק מדברי שמואל: ״עד שאתה כופהו להוציא כפהו לזון״. משמע דאם א״א לכפותו לזון מודה שמואל דיוציא.

הרשב״א[2] לעומתו, סובר דרק אם **אינו רוצה** לפרנס מודה שמואל דכופין להוציא, אך אם **אינו יכול** לפרנס אין כופין אותו להוציא דמאי הווה ליה למיעבד.

להלכה, כתב הרי״ף דהלכתא כשמואל. ואע״ג דאיתמר משמיה דר׳ יוחנן כוותיה דרב, ושמואל ור׳ יוחנן, הלכה כר׳ יוחנן. הא דחייה ר׳ זירא, דאמר על דא אכסוה שערין לאלעזר בבבל. וכן הסכימו הרמב״ן, הר״ח, והר״ן.

1. כתובות דף ע״ז, ע״א.
2. הובא בר״ן דף ל״ו, ע״א מדפי הרי״ף. אולם בחדושי הרשב״א (הוצאת הר׳ הרשלר), וכן בדברי הרשב״א כפי שהובאו במ״מ לא משמע כן. אלא משמע שדעת הרשב״א כרמב״ם דאפילו אינו יכול לזון, כופין אותו.
וז״ל שם (במ״מ): ״...שאין ב״ד יכולים לכופו... כגון שאין לו במה לפרנס א״נ שהוא עני ואינו רוצה להשתכר״. (וכ״כ בפד״ר, כרך ח׳ עמ׳ 307־308, שכן דעת הרשב״א).

• אמנם מה שרצה להוכיח (פד״ר שם) שגם דעת המ״מ כרשב״א. ודייק זה ממה שסיים המ״מ ״והן הן דברי רבינו״. לכאורה אינו מוכרח. כיון שיתכן שכוונת המ״מ, שהרשב״א זהה לר״מ רק בנקודה זו שאפילו אם פוסקים כשמואל שכופין לזון, מ״מ כשא״א לכופו לזון — כופין להוציא. אבל יתכן שאה״נ חולקים הר״מ והרשב״א מהו ״שאין יכולין לכופו לזון״. ובד״ז לא התכוון המ״מ להשוותם. מה גם שהר״ן לאחר שצטט את הרשב״א סיים ״והן הן דברי רבינו״. וודאי כוונתו כשמש״כ דהרי לפיו ודאי שהרשב״א ס״ל שרק באינו רוצה לזון כופין. אלא ששווים בזה שאפילו לשמואל כופין כה״ג, וכמש״כ.

הרא״ש הביא דבה״ג פסק כרב ור׳ יוחנן דכן איתמר בירושלמי[3] ״משמא דר׳ אבהו: האומר איני זן ואיני מפרנס, מפני ריח הפה כופין, מפני חיי נפש לא כ״ש״. דהיינו, כשם שכופין להוציא מפני ריח הפה כל שכן שיכפו להוציא משום חיי נפש. וסיים הרא״ש דכן מסתבר, כיוון שהאשה בושה לבוא לבי״ד בכל פעם כדי לתבוע מזונותיה ותמות ברעב. כדאמרינן[4]: ״אשה בושה לבא לבי״ד והורגת את בנה״.

הרמב״ם[5], אחר שפרט כל חובות הבעל למזונות האשה, כתב: ״ואם היה עני ביותר ואינו יכול ליתן לה אפילו לחם שהיא צריכה לו, כופין אותו להוציא ותהיה כתובתה חוב עליו עד שתמצא ידו ויתן״. כלומר הרמב״ם סובר כמו הריטב״א הנ״ל, דלא מבעי אם יכול לפרנס ואינו רוצה, דכופין להוציא, אלא אפילו, אינו יכול לפרנס משום שאין לו ג״כ כופין אותו להוציא. דין זה כנראה למד הרמב״ם מהירושלמי הנ״ל, דאמרו שם דכופין להוציא משום ריח הפה, ודבר זה ודאי אינו באשמת הבעל ומ״מ כופין אותו לגרשה. אם כן הוא הדין כשאינו יכול לפרנס אף אם שלא באשמתו כופין אותו לגרשה.

ר׳ ירוחם[6] הקשה על הרמב״ם, למה כופין אותו להוציא, מאחר שאין לו ממה לזונה ודמי לבע״ח שאין לו דג״כ אין כופין אותו. וכן הקשה הרמ״ך[7] דכל מחלוקת רב ושמואל דוקא ביש לו, אך באין לו, מאי הווה ליה למיעבד. א״כ, ר׳ ירוחם סובר דדוקא ביש לו ואינו רוצה מודה שמואל דכייפינן להוציא. אבל אם אין לו משום שאינו יכול, לא כייפינן ליה להוציא.

קושיא זו של ר׳ ירוחם על הרמב״ם תירץ הכס״מ, דיש לחלק בין נישואין לבעל חוב. דבנישואין יש תקנה שהבעל חייב לזון את אשתו, ואם לא זן הרי אינו ממלא חובות הנישואין וממילא יוציא ועי״כ תפתר הבעיה כיוון שיהיו לה מזונות. משא״כ בע״ח אין לבעיתו פתרון.

לסיכום: מצינו מחלוקת ראשונים אם הלכה כרב או שמואל. הבה״ג והרא״ש פסקו כרב דהאומר ״איני זן״ כופין אותו להוציא. אבל ר״ח והרי״ף, הרמב״ן והר״ן פוסקים כשמואל דכופין קודם כל לזון. ונראה שכן פסק המחבר שכתב רק ״אם הוא עני שאין לו, כופין להוציא״. משמע דאם יש לו כופים קודם כל לזון. מחלוקת נוספת מצינו במקרה שרוצה לפרנס אך אינו יכול כיוון שאין לו, לריטב״א והרמב״ם כופין להוציא, ולרשב״א (לפי הר״ן, עיין לעיל הערה 2) ור׳ ירוחם אין כופין.

ב. כפיית הבעל לעבוד לצורך פרנסת אשתו

אחר שעסקנו באדם שיש לו ואינו רוצה לזון, ולעומתו באדם שאין לו ממה לזון את אשתו, יש עלינו לדון בנקודה אשר רב ושמואל לא התייחסו אליה כלל ולכאורה גם לא הראשונים הנ״ל, והיא האם יש אפשרות לכפות את הבעל לצאת לעבוד ע״מ להרויח כסף לפרנסת אשתו.

שנינו במשנה[8]: ״המורדת על בעלה פוחתין לה מכתובתה... וכן המורד על אשתו מוסיפין על כתובתה״. וגרסינן עלה בגמרא: ״מורדת ממאי? ר׳ הונא אמר מתשמיש המטה. ר׳ יוסי בר חנינא אמר ממלאכה. תנן וכן המורד על אשתו. בשלמא למ״ד מתשמיש לחיי, אלא למ״ד ממלאכה מי משועבד לה? אין, באומר איני זן ואיני מפרנס״.

3. פרק בתרא דגיטין הלכה י׳.
4. יבמות דף מ״ב, ע״ב.
5. הלכות אישות פי״ב הי״א.
6. מישרים נתיב כ״ג ח״ה.
7. הלכות אישות פי״ב הי״א.
8. כתובות דף ס״ג, ע״ב.

ולכאורה תירוץ הגמרא לא מובן, מה שייך איני זן למורד ממלאכה. והסביר רש"י: "באומר איני זן — דהיינו תחת מלאכה". כלומר אין כוונת המשנה למורד ממלאכה ממש, כיוון שאינו משועבר למלאכה ממש, אלא הכוונה למורד מחובתו (מזונות) שהיא תחת מלאכת האשה (מעשה ידיה).

התוספות הסבירו אחרת מרש"י. ר' אליהו הוכיח מכאן שהבעל משועבד להשכיר עצמו למלאכה כדי להמציא לאשתו מזונות ואם לא משכיר עצמו נקרא מורד ממלאכה. כלומר לדעתו דברי הגמרא יובנו כפשוטם, דהאומר איני זן ואיני מפרנס ואינו מסכים לעבוד חשיב מורד ממלאכה.

והביא ראיה לדבריו מלשון הכתובה — "אנא **אפלח** ואוקיר וכו'". ואפלח היינו מלאכה דחייב בה, בכדי לזון את אשתו.

ר"ת חולק על ר' אליהו וסובר שאינו חייב להשכיר עצמו. ומלשון הכתובה "אפלח" אין ראיה, שכן פירושה אחרוש אנכש ואעדור את השדה, דלזה הבעל אכן משועבד, אבל להשכיר עצמו אינו חייב. בקיצור, ר"ת מחלק בין שכיר לעצמאי (וע"ע לקמן בהסבר דעת ר"ת).

ונראה שגם רש"י חולק על ר' אליהו, שהרי לא הסביר את הגמרא כפשוטה כר' אליהו, אלא נדחק להסביר דאיני זן היינו תחת מלאכה של האשה, ולכן נקרא מורד ממלאכה. ובאמת כן כתב הריטב"א בדעת רש"י, אלא שלדעתו רש"י חולק גם על ר"ת, וכן הוא עצמו סובר. והיינו דהבעל אינו משועבד לשום מלאכה עבור פרנסת אשתו, אפילו לא כעצמאי[9]. שכן, לדעתו פירוש המושג "אפלח" הוא חיוב לרפואתה, וכלל לא איירי מענין מלאכה. עוד הוסיף לפרש דלשון זה הוא "שופרא דשטרא", דהיינו לישנא מעליא שיטרח לעובדה ולכבדה במזונותיה ופרנסתה בכל כוחו. אבל אין הכוונה שהוא **משועבד** למלאכה.

מצאנו א"כ מחלוקת כפולה: א) האם הבעל משועבד בכלל לעבוד למזונות אשתו. שהריטב"א סובר שלא, ור"א ור"ת סוברים שחייב. ב) להסוברים שהבעל משועבד, האם רק לעבודה עצמאית או גם לעבודה שכירה. ר"ת סובר דמשועבד לעבודה עצמאית בלבד, ור"א סובר שמשועבד גם לעבודה שכירה.

ונראה שאפשר לתלות מחלוקת נוספת במחלוקת הראשונה הנ"ל.

הרמב"ם[10] כתב: "האשה ששברה כלים בעת שעושה מלאכותיה בתוך ביתה פטורה. ואין זה מן הדין אלא תקנה, שאם אין אתה אומר כן אין שלום בתוך הבית לעולם". הראב"ד[11] משיג על הרמב"ם, וז"ל: "לא מן השם הוא זה אלא מפני שהיא שמירה בבעלים שהוא שכור לה בכל שעה".

ונראה שהרמב"ם והראב"ד נחלקו במחלוקת הראשונה הנ"ל. דהרמב"ם ס"ל כהריטב"א דאין הבעל משועבד כלל לעבוד לפרנסת אשתו ולכן שמירת האשה על הכלים לא נחשבת שמורה בבעלים. והראב"ד אזיל בשיטת ר"ת ור"א דמשועבד לעבוד למזונות אשתו ולכן שמירת האשה על הכלים נחשבת שמירה בבעלים.

9. ובספר ראבי"ה כרך ד' עמ' רצ"ב הבין שכן גם דעת ר"ת. ועי"ש בהערה 284 דאינו מוכרח ואפשר ליישב דברי ראבי"ה בדעת ר"ת, עם דבריו שבתוספות שלפנינו.
10. שם פכ"א ה"ט.
11. שם.

המחבר פסק בענין אשה ששברה כלים כהרמב"ם, שהסיבה לפטור את האשה הוא משום קטטה[12]. ופסק זה מתאים לפסקיו בענין ר"א ור"ת דגם שם לא הזכיר כלל דעתם משום, דס"ל דאין הבעל משועבד לעבוד לפרנסת אשתו[13].

ג. באור מחלוקת ר"ת ור"א

והנה את דברי ר' אליהו אפשר להבין בשני אופנים:

א) או דס"ל דבית דין כופין את הבעל להשכיר עצמו.

ב) או דס"ל שהבעל חייב להשכיר את עצמו באופן אישי אך ביי"ד לא כופין אותו לזה.

מלשון תוספות משמע כאפשרות השניה. וז"ל: "מכאן מוכיח ר"א **שחייב** אדם להשכיר עצמו"[14]. אולם בריטב"א משמע כהאפשרות הראשונה, שכן אחר שהביא את שיטת ר"א הקשה עליו: "דדבר חדש הוא לומר ש**כופין** אותו לעבוד יותר מבע"ח שהרי בו אין כופין". וכן מדוייק[14א] מתשובות הרא"ש[15]. דנשאל שם הרא"ש לגבי בע"ח אם אפשר לכופו להשכיר עצמו ע"מ לפרוע חובו. וכתב דאינם רשאים דדוקא בגנב אמרינן: "ונמכר בגניבתו", משא"כ בבע"ח — אמרינן דא"א לכופו להשכיר עצמו. דכתיב: "כי לי בני ישראל עבדים — עבדי הם ולא עבדים לעבדים". ובהמשך הביא דברי ר"א שסובר במזונות אשה שחייב להשכיר עצמו והקשה מאי שנא מבע"ח. ותירץ ב' תירוצים: א) ר"ת חולק עליו. ב) יש לחלק בין מזונות לבע"ח. דבמזונות חייב משום שהתחייב בכתובה — "ואנא אפלח", משא"כ בבע"ח[16]. והנה, מעצם קושית הרא"ש ממזונות, מוכח שהבין בדעת ר"א שביי"ד כופין עליו להשכיר עצמו. דאם נאמר שלא, ורק הוא עצמו חייב בזה לא קשה כלום מבע"ח למזונות. דשפיר י"ל שבאמת בשניהם אין כופין, אלא שמ"מ חייבים להשכיר עצמם בהלוואה משום: "לווה רשע ולא ישלם", ובמזונות מצד עצם התחייבותו לזון אותה. אלא ודאי שלדעת הרא"ש, ביי"ד כופין עליו להשכיר עצמו למזונות אשתו, ולכן הקשה שפיר אמאי בבע"ח לא כייפינן.

12. הנפקא מינא בין הרמב"ם לראב"ד תהיה באשה שאמרה לבעלה איני ניזונת ואיני עושה, ואח"כ שברה כלים בטעות. לדעת הרמב"ם תהיה פטורה משום חשש לקטטה. אמנם להראב"ד חייבת כיוון שבכה"ג אין הבעל שאול לה כלל ולא הוי שמירה בבעלים. כן כתב בספר "בני אהובה".

13. ומצאתי בשו"ת "שלמת יוסף" (בעל "צפנת פענח") סימן ל"א שגם תלה מחלוקות אלו זו בזו. אֲמנם לדעתו לכו"ע הבעל משועבד לפרנסת אשתו, אבל השאלה איזה שעבוד. דכתב דעיקר הגדר במזונות אשתו הוא אם שיעבוד מזונות הוא כל רגע (בנקודה זו עיין במאמרו של ר' זלמן נחמיה גולדברג שליט"א) על אותו רגע או משעת נשואין על העתיד. ובאר דהרמב"ם והראב"ד גבי שברה כלים פליגי בזה. להרמב"ם חייב כל רגע מחדש וכל פעם שמחוייב לתת לה מזונותיה ה"ז שיעבוד חדש. ולפ"ז אין דין שמירה בבעלים דכשקיבלה שמירת הכלים לא היה משועבד לה. אבל הראב"ד סובר שהבעל משתעבד למזונות אשתו משעת נשואין ואילך, ולכן חשיב שמירה בבעלים דכשקיבלה שמירת הכלים הרי הוא משועבד למזונותיה. לפ"ז מובן דר"א ור"ת סוברים כראב"ד שהשעבוד הוא מתחילת נשואין ולכן חייב לעבוד כדי למלא חובתו בשיעבוד זה. אבל הרמב"ם סובר שהשעבוד חל בכל רגע מחדש ואינו מחוייב לעבוד עבור שיעבוד שעבר או שעתיד להתחדש.

14. אמנם אין זו ראיה מוכרחת די"ל שהתוספות מדברים על עצם החיוב להשכיר עצמו, ולא על הביטוי המעשי של הדבר דהיינו הכפיה.

14א. ב"שער משפטי" חו"מ סי' צ"ז סק"ג.

15. כלל ע"ח סס"ב.

16. וראוי להעתיק כאן את לשון החזו"א (ב"ק ס"ג, כ"ח) המסביר זאת אחרת:
"בשאר חוב אף אם ישתעבד בהדיא להשכיר עצמו לא מהני דהווה קנין דברים בעלמא. ולדעת ר"א... דוקא למזונות אשתו. דשיעבוד אישות אפשר דישנו בגופו כמו עונתה, והכי נמי בשארה וכסותה. תדע שהרי אף ר"ח דחולק עליו בתוספות שם, מודה דחייב לחרוש ולזרוע כדי לפרנס אשתו, כמבואר בתוספות שם. ולא מצינו חוב זה בשאר בעל חוב, אלא שיעבוד אישות שאני ע"כ".

גם בספר "מחנה אפרים"[17] הבין דר"א סובר שכופין על הבעל להשכיר עצמו לפרנסת אשתו. והביא ראיה לדבריו מהסוגיא עצמה. דהנה ר"א למד את דינו מדברי הגמרא גבי האומר איני זן ואיני מפרנס, כלומר שמסרב להשכיר עצמו, שנקרא מורד ממלאכה. ושואלת הגמרא: "והאמר רב האומר איני זן ואיני מפרנס יוציא ויתן כתובה". משמע שאינו מורד. ומתרצת הגמרא וכו'. יוצא, דלפי ר"א, הגמרא מבינה שרב ושמואל נחלקו גם באדם שמסרב להשכיר עצמו. שלדעת רב יוציא ויתן כתובה, ולדעת שמואל עד שכופין להוציא **יכפוהו** לזון כלומר דכופין עליו להשכיר עצמו למזונות אשתו.

אמנם ב"שער משפטי", אחר שהביא הראיה הנ"ל מתשובת הרא"ש, כתב דאין נראה כן. והסביר דבין ר"א ובין ר"ת ס"ל דאין ביד"ד כופין עליו להשכיר עצמו, כיון דכתיב: "כי לי בני ישראל עבדים", ואם נכפה עליו להשכיר עצמו, לא יוכל לחזור בו בחצי היום, והרי זה מצב של עבדות שהתורה אסרה. אמנם ר"א סובר דחייב בעצמו להשכיר גופו כיון שס"ס יכול להפסיק לעבוד באמצע היום. ור"ת סובר שלא רק שא"א לכופו אלא א"א גם לחייבו משום שאע"פ שיכול להפסיק באמצע היום, מ"מ מן הדין חייב להמשיך בעבודתו, כדי לפרוע חובו. וזה כבר נכנס בגדר עבד[17א]**.

ד. מחלוקת ר"ת ור"א ביחס למחלוקת הרמב"ם ור' ירוחם

והנה יש עוד לדון האם מחלוקת ר"א ור"ת קשורה למחלוקת הרמב"ם ור' ירוחם הנ"ל. והנפקא מינה תהיה מה יסבור ר"ת במקרה שהבעל לא מוכן להשכיר עצמו ולכן אין לו ממון למזונות אשתו. האם יהיה לו דין של אדם שרוצה לזון את אשתו אך אין לו, שבזה נחלקו הרמב"ם ור' ירוחם אם כופין להוציא או לא[18]. או דלמא דינו כאדם שיש לו ובכ"ז מסרב לפרנס את אשתו שבכה"ג לכו"ע כופין לזון ואח"כ להוציא.

המקור העיקרי אשר סביבו נסב הדיון הוא תשובת ר"ת[19].

המרדכי[20] הביא תשובה זו ודייק ממנה דאין קשר בין המחלוקות וגם ר"ת מודה שיכולה לתבוע גט אם בעלה מסרב להשכיר עצמו. וסיים: "או יטרח לפרנסה או יוציא ויתן כתובה".

אבל בר' ירוחם[21] נראה שהבין מתשובת ר"ת שאין לכופו להוציא שכן בתמיהתו על הרמב"ם כתב: "וכן כתב ר"ת בתשובה". נמצא לדעתו ר"ת סובר שאי אפשר לכופו לגרשה, אפילו מסרב להשכיר עצמו.

גם החזו"א[22] סובר כר' ירוחם וטוען שד"ז תלוי במחלוקת ר"א ור"ת. דלדעת ר' אליהו כיון שחייב להשכיר עצמו, אם אינו רוצה כופין להוציא. אבל לר"ת הסובר שאינו חייב להשכיר עצמו, א"א לכופו להוציא אפילו אם יכול להשתכר ואינו רוצה. בקיצור, לדעת ר"ת בעל שאינו רוצה להשכיר עצמו אינו מורד ולכן אין כופין להוציא. גם בהגהות

17. הלכות שכירות פועלים סימן ב'.

17א. לפ"ז מיישב השע"מ קושית הרא"ש הנ"ל מה ההבדל בין בע"ח למזונות, דבאמת אין הבדל ובין מזונות ובין בע"ח אין ביד"ד יכול לכופן, אלא שחייבים מצד עצמם להשכיר ע"מ לפרוע חובם.

18. וא"כ אם נפסוק כר"ת וכר' ירוחם אין כופין להוציא. אבל אם נפסוק כר"א אף ר' ירוחם יודה דכופין להוציא. ועיין לקמן דעת החזו"א שאין מחלוקת ר"א ור"ת מוכרעת ולכן אין כופין להוציא.

19. ספר ראבי"ה ח"ד, עמוד תתקי"ט וכן במרדכי כתובות סימן ר"ה.

20. שם. ועיין לקמן הערה 25. דיוקו של המרדכי והאפשרות לדחות דיוק זה.

21. שם.

22. אבה"ע סימן ק"ח ס"ק י'.

** ויש עוד אפשרות להסביר את מחלוקת ר"א ור"ת. עפ"י תוספות רא"ש (שם). שכתב בהסבר ר"ת, וז"ל: "עבודה שדרך האיש לעשות כחרישה וזריעה". משמע דגם ר"ת מודה לר"א שחייב בעבודה, אלא דס"ל דמחויב רק כדרך העולם. (ולפי"ז יתכן שכיום שרגילות להשכיר עצמו, יודה ר"ת לר"א).

הרמ"ד[23] מדוייק כן, שכתב: תמוה הוא אחר שאין לו לזונה למה כופין אותו להוציא, אפילו רב דאמר דאיני זן וכו', שכופין אותו להוציא לא אמר כי אם באדם שיש לו ממון או שאיו רוצה להשתכר לריווח מזונות אשתו, לפירוש רש"י, **ולפירוש ר"ת כל זמן שאין לו אין מחייבין אותו וכו'"**. ומדוייק שהבין בר"ת, שכל זמן שאין לו ממון אין מחייבים אותו להוציא אע"פ שאינו מוכן להשכיר עצמו.

אמנם החזו"א הקשה ע"ע מתשובת ר"ת הנ"ל, דכתב שם ר"ת שמורד היינו שאינו טורח לעשות מלאכה לזונה ולפרנסה. משמע דבכה"ג דינו כמורד וכופין אותו להוציא, ושלא כדבריו הנ"ל. אך יש ליישב קושייתו עפמש"כ שם המגיה[24] דדברי ר"ת מתייחסים לאדם שאינו רוצה אף לחרוש ולזרוע, ואה"נ בכה"ג ר"ת מודה שחשיב מורד וכדאיתא בתוספות שלפנינו[25]. ואכן, לדינא כתב החזו"א דאין כופין, דכיון שד"ז תלוי במחלוקת ר"א ור"ת הווה ספיקא דדינא. ולפ"ז בעל שאין לו ממון למזונות אשתו א"א לכפותו לגרש את אשתו.

ה. סיכום ומסקנות להלכה

קודם שניגש לבירור המסקנות להלכה, יש להזכיר באלו נקודות דרושה ההכרעה. וג' מחלוקות לפנינו: א) מחלוקת הרמב"ם ור' ירוחם בענין בעל עני שאין לו לפרנסת אשתו. להרמב"ם כופין להוציא, ולר' ירוחם אין כופין. ב) מחלוקת הרמב"ם והריטב"א, עם ר"א ור"ת בענין עצם הכפיה על הבעל לעבוד לפרנסת אשתו. להרמב"ם והריטב"א אין כופין, ולר"א כופין. ג) מחלוקת ר"א ור"ת בענין צורת הכפיה. לר"ת כופין על הבעל עבודה עצמאית, ולר"א כופין עליו אף עבודה שכירה.

בשו"ע[26] נפסק: "ואם היה עני ביותר, ואינו יכול ליתן לה אפילו לחם שהיא צריכה כופין אותו להוציא". ובהגהת הרמ"א שם: "וי"א שאין כופין אותו להוציא מאחר שאין לו... וי"א עוד דחייב להשכיר עצמו כפועל ולזון את אשתו".

במחלוקת הראשונה: נראה שדעת המחבר לפסוק כרמב"ם. והוא לשיטתו, בכס"מ הנ"ל, שדוחה דברי ר' ירוחם ומקבל להלכה את דברי הרמב"ם. הרמ"א מביא דברי ר' ירוחם אך לא ברור אם פוסק כוותיה בהחלט. ונראה דכוונתו, שיש לחוש לדעת ר' ירוחם ולא לכפות על הבעל לגרש ע"פ מה שנפסק בשו"ע לקמן[27] דכל היכא דאיכא פלוגתא אם כופין או לא, אין כופין לגרש[28]. ה"בית מאיר" וה"ישועות יעקב"[29] כתבו דנראה להלכה

23. אישות פי"ב הי"א.
24. הערה 284.
25. ונראה שכן יש לדחות גם את דיוקו של המרדכי מתשובה זו דהוא דייק מדברי ר"ת: דחייב לטרוח לפרנסה — דאם אינו משכיר עצמו לא ממלא חובתו והאשה יכולה לתבוע גט. אך יש לומר, כאמור, שר"ת איירי בעבודה עצמאית כחרישה וזריעה דמסרב לעשותם לפרנסה. אבל אם מסרב להשכיר עצמו אינו מורד ואינה יכולה לתבוע גט.
26. סימן ע' סעיף ג'.
27. סימן קנ"א סעיף כ"א.
28. ואע"פ שכופין ליתן כתובה ונדוניא דהנעלת ליה, מ"מ הכא אף כתובה אין כופין ליתן. דהנה ה"בית יעקב" בחידושיו לשו"ע (סימן ע' ס"ג ד"ה כופין) הקשה אמאי כופין על הבעל ליתן כתובה, הא יכול הוא לומר "קים לי" דאין כופין. ותירץ דמה שאמרו דבמקום פלוגתא כופין ליתן כתובה, היינו דוקא אם כו"ע סוברים שכופין רק שנחלקו אם כופין בשוטים או במילים לכן על הגט אין כופין משום חשש גט מעושה, אבל על כתובה לא שייך טעם זה ולכן כופין ונחתינן לנכסי כדי לגבות הכתובה. לפ"ז בנדון דידן אין כופין ליתן כתובה משום שר' ירוחם והרמב"ם נחלקו אי כופין בכלל או אין כופין. אמנם לפי החת"ס שיובא לקמן, נחלקו הרמב"ם ור' ירוחם אם כופין בשוטים או במילים, וא"כ הבעל חייב ליתן כתובה ונדוניא, אף אם אינו מוכן לגרש. ולקמן יבואר דדברי החת"ס אינם מחוורים.
29. הובאו ב"פתחי תשובה" סי' ע' ס"ק ב'.

כהרמב"ם. כיון שאינו דומה לבעל חוב וכדברי הכס"מ. ועוד דכשיוציא את האשה, הרי היא תוכל להשתכר או שתנשא לאחר שיזון אותה וזה הוי כאילו בידו לשלם ואינו רוצה ולכן כופין אותו.

והנה המחבר לקמן[30] פסק: "האומר איני זן ואיני מפרנס כופין אותו לזון ואם אין בי"ד יכולים לכופו לזון כגון שאין לו במה לפרנס ואינו רוצה להשתכר להרויח ולזון, אם תרצה היא, כופין אותו להוציא מיד וליתן כתובה". כאן נקט המחבר, לכאורה, כר' ירוחם דדוקא **כשאינו רוצה** להשתכר כופין להוציא אבל אם רוצה להשתכר ובכ"ז לא מצליח להרויח אין כופין. א"כ קשה, שהמחבר סותר א"ע. פעם פסק כהרמב"ם ופעם כר' ירוחם. על קושי זה כבר עמד החת"ס[31].

לדעתו מחלוקת ר' ירוחם והרמב"ם תלויה במחלוקת אם מזונות דאורייתא או דרבנן. דלהרמב"ם שמזונות דאורייתא כופין בשוטים ולר' ירוחם שמזונות דרבנן אין כופין בשוטים, אמנם כופים במילים. לפ"ז מיושבת הסתירה הנ"ל, דבסימן ע' דאיירי מכפיה סתם, פסק המחבר כהרמב"ם. אבל בסימן קנ"ד שאיירי מכפיה בשוטים, פסק המחבר כר' ירוחם. ולא ביאר לנו החת"ס אמאי סתם המחבר כר' ירוחם בכפיה בשוטים. ונראה לומר, דלענין כפיה על גט חיישינן לגט מעושה וכל היכא דאפשר לא כייפינן ליה. ולכן גם המחבר שפסק כרמב"ם אינו מצדד בכפיה בשוטים על הגט, ולכן פסק שם כר' ירוחם.

ודבריו קשים, מהיכן הוציא דדעת ר' ירוחם שכופין במילי, הא מפשטות דבריו נראה דאין כופין כלל להוציא. ועוד קשה מדוע השיג הרמ"א על המחבר בסימן ע', הרי לפי דבריו גם ר' ירוחם סובר שכופין במילי וא"כ דברי המחבר שכתב סתם־כופין, מתאימים גם לדברי ר' ירוחם, ומה לו לרמ"א להשיג. אלא ודאי משמע מהרמ"א שהבין דהמחבר פסק כהרמב"ם לגמרי שכופין בשוטים וע"ז כתב די"א שאין כופין. וכבר האחרונים דחו דבריו מסיבות נוספות[32].

ונראה ליישב את הסתירה בדברי המחבר, דבאמת פסק כהרמב"ם לגמרי, וגם באופן **שאינו יכול** לפרנס כייפינן ליה בשוטים להוציא. ומה שכתב בסימן קנ"ד, דכפיה בשוטים היא **כשאינו רוצה** לעבוד, י"ל דה"ה כשאינו יכול וסמך עמש"כ בסימן ע' דגם כשאינו יכול לעבוד כייפינן ליה. ובפרט שאין זו סתירה ממש אלא קושיא אמאי לא נקט חידוש גדול יותר דאפילו כשאינו יכול כייפינן ליה. וע"ז יש לומר דחד מתרי נקט, וה"ה והוא הטעם באידך. לפ"ז י"ל דגם הרמ"א סמך על דבריו שבסימן ע' ולכן לא הגיה על דברי המחבר בסימן קנ"ד. לביסוס הסבר זה, ראוי לזכור שהמחבר בכס"מ דחה בשתי ידיים קושיית ר' ירוחם, ודוחק גדול לומר שחשש אח"כ לדעתו. ועל כרחך שפסק כהרמב"ם וכמו שכתבנו. ועדיין צ"ע.

במחלוקת השניה: כבר הזכרנו בתחילת מאמרנו שהרמב"ם לא זכר כלל ענין הכפיה לעבוד למזונות אשתו. וכנראה שפסק כמו הריטב"א ורש"י שהבעל כלל לא נשתעבד לדבר זה, דהיינו לעבוד לפרנסת אשתו, וזה בדומה ללווה שג"כ אינו משועבד למלווה, לעבוד להשבת החוב. ואם דין בעל שונה מדין לווה, לא היה נמנע הרמב"ם מלהשמיענו דבר זה. לפ"ז המחבר שג"כ לא הביא דין זה סובר כהרמב"ם דאין הבעל משועבד לפרנסת אשתו, וא"א לכפות עליו לצאת לעבוד לצורך זה.

30. סימן קנ"ד סעיף ג'.
31. חלק אבהע"ז סימן קל"א (בתשובה הראשונה).
32. מהם החזו"א אבהע"ז ק"ח ס"ק י'. אך מצאת שבפסקי דין רבניים (כרך ה עמ' 330, 311) קיבלו הדיינים (הרב ז'ולטי ז"ל, ויבל"א הרב ישראלי שליט"א והרב עובדיה יוסף שליט"א) את דברי החת"ס להלכה והצדיקו את ביה"ד האזורי שחייב את הבעל לתת גט לאשתו, משום שאין יכולה לזונה עקב היותו בבית סוהר. ולפי דברינו צ"ע בדבר זה. כיון שמדברי הרמ"א נראה שאין כופין כלל, ואפילו במילי וכמו שכתבנו.

הרמ״א הביא דעת ר׳ אליהו די״א שחייב להשכיר עצמו כפועל. ובחידושי ״בית יעקב״ כתב דהרמ״א מסכים, לדעת ר״ת שכופין עליו לצאת לעבוד לפרנסת אשתו, אלא רבותא קמ״ל די״א דצריך גם להשכיר עצמו כפועל. יש לציין שמדבריו משמע דלמעשה אין כופין להשכיר עצמו כיון שהוא מחלוקת ראשונים, וגם הרמ״א לא החליט כר״א, אלא הביא דבריו כדעה נוספת.

במחלוקת השלישית: כאמור, הרמ״א לא הכריע במחלוקת ר״א ור״ת, אם כי מצדד קצת כדעת ר״א, מתוך שהביא דבריו להלכה. אמנם למעשה כבר ראינו בחזו״א שמחלוקת ר״א ור״ת אינה מוכרעת, והוא ספיקא דדינא. גם מה״בית יעקב״ הנ״ל משמע דהמחלוקת אינה מוכרעת וא״א לכפות על הבעל להשכיר עצמו לפרנסת אשתו. וכן כתב הגר״א[33] דרוב הפוסקים סוברים כר״ת[34].

33. סימן ע׳ ס״ק טי׳.
34. ויש פרטים נוספים הקשורים לנושא מאמרנו. עיין ״עזר מקודש״ שם שמסתפק אם מחוייב לחזור על הפתחים לפרנסת אשתו. וכן עיין באחרונים שדנו אם אין לו מזונות אלא רק לחם, אם כופין להוציא או לא.
וע״ע חזו״א ב״ק סי׳ כ״ג סק״כח שכתב שגם בקבלנות אין כופין לעבוד.